

«ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ» ТА «СОЛІДАРИЗМ» ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

«CITIZENSHIP» AND «SOLIDARISM» AS A SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ISSUE

У статті розглянуто поняття «громадянськість» і «солідаризм» як науково-педагогічну проблему, що має значення для виховання соціально відповідальних та активних громадян у сучасному суспільстві. Автор аналізує науково-педагогічні підходи до формування громадянськості як системи цінностей, орієнтованих на суспільне благо, а також досліджує концепцію солідаризму, у розвідках вітчизняних та зарубіжних авторів, що підкреслює необхідність взаємної підтримки та колективної відповідальності. Досліджуються різні підходи до визначення цих понять та їх важливості з педагогічної точки зору. Увага приділяється теоретичним аспектам та практичним методам інтеграції цих принципів у педагогічний процес. Проводиться аналіз науково-педагогічних поглядів сучасних авторів на еволюцію понять «громадянськість» та «солідаризм», у контексті громадянської освіти сучасної української школи. Обґрунтовується важливість формування громадянських цінностей у студентів педагогічних спеціальностей, а зокрема майбутніх учителів початкових класів НУШ, як свідомих носіїв громадянської солідарності в освітньому середовищі. Автор підкреслює, що формування громадянськості та солідаризму є необхідними складниками підготовки педагогів у контексті розвитку Нової української школи, де виховання активної громадянської позиції та соціальної відповідальності має пріоритетне значення. Значна увага приділяється критичній оцінці сучасної науково-педагогічної думки щодо громадянської солідарності – як інтегрованої категорії, що об'єднує два досліджувані поняття, і разом з тим виступає актуальним елементом сучасної освітньої парадигми. Поняття «громадянськість» та «солідаризм» у даній науковій розвідці досліджуються в контексті міждисциплінарної взаємодії науковців у галузі суспільствознавчих дисциплін, що в однаковій мірі формують громадянську та професійну компетентності майбутніх учителів початкових класів НУШ.

Ключові слова: солідаризм, громадянська солідарність, громадянська освіта, грома-

дянська компетентність, професійна компетентність, студентська молодь.

The article examines the concepts of «citizenship» and «solidarism» as a scientific and pedagogical issue, significant for fostering socially responsible and active citizens in modern society. The author analyzes scientific and pedagogical approaches to developing citizenship as a system of values oriented toward the common good, as well as exploring the concept of solidarism, as studied by domestic and foreign scholars, emphasizing the necessity of mutual support and collective responsibility. Various approaches to defining these concepts and their pedagogical significance are considered. Attention is given to the theoretical aspects and practical methods of integrating these principles into the educational process. An analysis of modern scientific and pedagogical perspectives on the evolution of «citizenship» and «solidarism» concepts within the context of civic education in contemporary Ukrainian schools is conducted. The importance of instilling civic values in students of pedagogical specialties, particularly future primary school teachers of the New Ukrainian School (NUS), as conscious bearers of civic solidarity within the educational environment, is substantiated. The author emphasizes that cultivating citizenship and solidarism is an essential component of teacher preparation in the context of the New Ukrainian School's development, where fostering an active civic stance and social responsibility is of high priority. Significant attention is paid to a critical assessment of contemporary scientific and pedagogical perspectives on civic solidarity as an integrated category that unites the two concepts under study and serves as a pertinent element of the modern educational paradigm. The notions of «citizenship» and «solidarism» in this study are explored within the context of interdisciplinary collaboration among scholars in social sciences, which equally shapes the civic and professional competencies of future primary school teachers within the NUS framework.

Key words: solidarism, civil solidarity, civic education, professional competence, student youth, civic competence.

УДК 378. 013: 373. 3. 011. 3-051
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/77.47>

Яремович М.А.,
аспірант кафедри теорії і методики виховання
Рівненського державного гуманітарного університету,
викладач, методист
Комунального закладу
Львівської обласної ради
«Бродівський фаховий педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Геополітичне становище, яке на сьогодні складається у міжнародних відносинах, ставить низку актуальних завдань перед державами світу. Громадянськість та солідаризм відіграють важливу роль у збереженні державності. В умовах еволюції сучасної освітньої системи питання формування громадянськості та солідаризму також набуває особливої актуальності, адже ці дві категорії є одними з основних підвалин демократичного суспільства, з орієнтацією на взаємоповагу, відповідальність та соціальну згуртованість. У педагогічній літературі громадянськість розглядається як інтегративна якість особистості, що включає знання про права

та обов'язки, почуття патріотизму, повагу до індивідуальних свобод та усвідомлення власної ролі в суспільстві. Солідаризм, своєю чергою, підкреслює важливість взаємної підтримки, колективної відповідальності та об'єднання зусиль заради досягнення спільного блага.

В науково-педагогічній літературі громадянськість і солідаризм досліджуються як концептуальні основи виховного процесу. Однак, незважаючи на численні наукові дослідження, досі бракує комплексного підходу до впровадження принципів громадянськості та солідаризму в освітній процес, а також методичних рекомендацій для їх ефективної реалізації в закладах освіти усіх рівнів.

Отже, вивчення громадянськості та солідаризму як науково-педагогічної проблеми, вимагає інтеграції новітніх підходів у виховання та сучасні освітні програми. Метою даної статті є сприяння розвитку освітніх практик, які забезпечують виховання соціально активних і свідомих громадян, здатних до громадянської самоідентифікації і готових до взаємодії та солідарності в умовах демократичного, громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тема нашої наукової розвідки стосується насамперед стану науково-педагогічного дослідження понять «громадянськість» та «солідаризм». Питанням дослідження солідаризму, як суспільного явища займаються як українські, так і зарубіжні науковці, проте їх висновки найчастіше містять політико-соціологічну складову, рідше педагогічну. У різні періоди феномен солідаризму характеризували – Е. Дюркгейм, О. Конт, Л. Дюгі, Т. Шевченко, П. Куліш; на сучасному етапі над інтерпретацією солідаризму працюють О. Шморгун, В. Сікора, Е. Заграва, П. Гай-Нижник, Р. Ляшенко, Т. Грін та інші. Що ж стосується розгляду актуальних проблем тлумачення громадянськості – теоретико-прикладного, філософського, культурологічного, психолого-педагогічного та інших аспектів цього процесу, то вони висвітлені у дослідженнях Р. Сойчук, І. Бежа, М. Боришевського, О. Пометун, Т. Кравченко, В. Карлової, С. Городецької, О. Сухомлинської, П. Вербицької, С. Рябова, С. Капустіна, О. Пометун та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Поняття громадянськості та солідаризму у синергії утворюють багато актуалітетів необхідних для розвитку і функціонування громадянського суспільства та правової держави. Як зазначалося вище більшість наукових розвідок, присвячених цій тематиці, стосуються політичної та державницької сфер. Педагогічний аспект аналізу категорій «громадянськість» та «солідаризм» на сучасному етапі розкривається через призму базових розробок освітніх програм, спрямованих на формування громадянської компетентності у студентської молоді.

У даній статті проаналізовано основні теоретико-методологічні трактування понять «громадянськість» та «солідаризм» у науково-педагогічній літературі. Представлено головним чином погляди сучасних дослідників на проблематику у контексті освітнього процесу сучасної школи.

Мета статті. Систематизація науково-педагогічних знань щодо понять «громадянськість» і «солідаризм»; аналіз існуючих підходів до розуміння досліджуваних понять; виявлення сучасних тенденцій в питанні взаємодії «громадянськості» та «солідаризму» та відображення цього процесу і його результатів у науково-педагогічній літературі, через призму виховної роботи в сучасних закладах освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання взаємодії «громадянськості» та «солідаризму» у процесі формування громадянської солідарності майбутніх учителів початкових класів НУШ є надзвичайно актуальним в сучасному світі загалом і в освітньому середовищі – зокрема. Тому важливим є дослідження тлумачення вищезгаданих понять у науково-педагогічній літературі.

Консолідація українського суспільства на сучасному етапі лишається одним із пріоритетів державної політики. Для такої солідаризації влада активно використовує певні технології та механізми формування суспільної свідомості. Не останнє місце у цьому процесі займає освітнє середовище. Тому проблема взаємодії держави й індивіда в процесі формування національної солідарності завжди є актуальною. Тим більше актуальною ця проблема стає в сучасній Україні, коли за умов економічної стагнації, глибокої і тривалої суспільно-політичної кризи та зовнішньої агресії з боку Російської Федерації більш реальною стає загроза державному суверенітету й територіальній цілісності України.

Проблема соціально-філософської рефлексії феномену людської солідарності завжди залишатиметься актуальною хоча би з огляду на той факт, що людина – істота соціальна. Отже, солідарність притаманна людській істоті фізіологічно. Своєю назвою цей феномен завдячує латинському слову «solidus» (міцний), а назва соціально-філософського вчення, яке досліджує феномен солідарності та обґрунтовує відповідну доктрину – солідаризм, походить вже від французького слова «solidaire» (спільний). Утім, останнє явно має латинський корінь (solid) і походження. Таким чином, первинний зміст поняття «солідарність» – стійка спільність людей [11, 8].

Осмислення поняття «солідаризму» починається за часів Античності в межах філософських роздумів про дружбу, взаємодопомогу, подібність та відмінність, первинну соціальну єдність. Аристотель, розмірковуючи з цього приводу, каже, що дружба, з одного боку, можлива між подібними (ворона шукає ворону), а з іншого боку, навпаки, – всі ті, хто схожі між собою, не люблять один одного. Геракліт стверджував, що гармонія народжена з відмінності, і що суперечність – закон будь-якого становлення. Отже, ще в добу Античності було закладене дуалістичне розуміння соціальної солідарності, а саме, солідарність зі схожості, і солідарність, що витікає з відмінностей [13].

Британський філософ XVI–XVII ст. Т. Гоббс вважав, що саме завдяки формуванню суспільних договорів, які окреслюють ціннісно-ідеологічні нормативні засади, забезпечують порядок і регулюють суспільну взаємодію, відбувається становлення суспільства та цілісне, злагоджене його функціонування [10, с. 63].

Виникнення наукової категорії «солідарність» зазвичай пов'язують з працями Огюста Конта та Еміля Дюркгейма, які розглядали феномен суспільної солідарності як наслідок зростання функціональної спеціалізації, що зумовлювало перехід від «механічної» (люди роблять щось спільно виходячи зі спільних інтересів) до «органічної» (люди роблять щось, аби забезпечити спільний процес) солідарності [2]. Саме О. Конт, визначив термін «консенсус» як найвищий ступінь розвитку і специфіки соціальної солідарності, які досягнуто на рівні соціуму.

Утім, ближче за всіх до органічного розуміння суті феномену людської солідарності підійшов Анрі Бергсон, стверджуючи, що сама біологічна природа людини спрямована на зміцнення соціальної згуртованості.

Аналізуючи солідаризм як соціальне явище у XXI ст. Джефрі Александер, вказує на те, що підставами солідарності в сучасному суспільстві є насамперед усвідомлені рефлексивні прагнення людей до найбільш справедливого суспільства. Варто також погодитися з думкою, що солідарність сьогодні має більш рефлексивний характер, передбачаючи активну роль індивіда в її формуванні та пов'язується, передусім, з проблемою благоустрою суспільства через розвиток його громадських інституцій [5].

Важливими для нашого дослідження стали погляди українських філософів-гуманістів М. Драгоманова, Г. Сковороди, Л. Українки, І. Франка, Т. Шевченка. У своїх доробках мислителі звертаються до теми національної солідарності через любов до українського народу, рідної Вітчизни, української мови, культури, мистецтва, історії, видатних постатей та історичних прикладів, які виступають фундаментом для формування національної свідомості громадянина-патріота.

Так, український філософ Г. Сковорода осмислював буття через сенс існування людини. На думку мислителя, кожна людина може пізнати себе через пізнання свого народу та усвідомлення власної ідентичності [5, с. 101].

У творах М. Драгоманова, звернених до українського народу, наголошується увага на важливості самовдосконалення, розвитку, надбання духовних та культурних і цінностей людства, і, водночас, здатності до збереження власної національної ідентичності засобами патріотичного виховання [5, с. 124].

Прикладом успішного застосування національного солідаризму в умовах бездержавного існування є діяльність митрополита Андрея Шептицького. Через 10 років Шептицький мав кваліфікованих однодумців, з якими можна було робити великі справи.

Термін «солідаризм» походить від французького *solidarisme* (від фр. *Solidaire*) і означає – діючий заодно, спільність інтересів, одностайність.

Солідаризм проголошує визначальним фактором життя будь-якого суспільства солідарність його членів (5, с. 5).

Крім того солідаризм є своєрідною стратегією мобілізації соціуму в період серйозних криз або загроз й різко підвищує мобілізаційні можливості соціуму та його ефективність за рахунок синергетичного ефекту, який виникає при усвідомленні різними соціальними групами спільності інтересів і здійснення ними погоджених дій [5, с. 5]. Як бачимо солідарність – це один із елементів солідаризму, адже під солідарністю, розуміємо гармонійне поєднання суспільного та особистого інтересів, добровільне служіння індивіда спільному благу [7].

Що стосується поняття громадянськості, то політичний словник пропонує таке тлумачення категорії громадянськості: «Громадянськість – це спрямованість на користь суспільства, підпорядкування особистих інтересів громадянським, служіння Батьківщині; виконання правил і обов'язків, встановлених законами держави» [9, с. 27]. З педагогічної точки зору «громадянськість» розглядається в словнику С. Гончаренка як «...усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків, стосовно до держави, суспільства, почуття відповідальності за їх стан». Він підкреслює, що громадянськість є важливою рисою моральної поведінки людини [12, с. 75].

Громадянин з педагогічної точки зору – це самобутня індивідуальність, особистість, що усвідомлює єдність духовно-етичного і правового обов'язку, відчуває себе частиною своєї Батьківщини [14, с. 69].

Як цілісне соціально-психологічне утворення громадянськість проявляє себе через наступні громадянські якості особистості: громадянська свідомість, почуття громадянської гідності, почуття громадянського обов'язку, почуття громадянської відповідальності, громадянська мужність [5, с. 20].

За визначенням П. Вербицької «громадянськість – усвідомлення своєї приналежності до суспільства, прагнення служити йому» [3, с. 15–16]. Як інтегрований комплекс якостей особистості, «що визначають її соціальну спрямованість, готовність до досягнення соціально значущої та індивідуально-необхідної мети у відповідності з наявними в суспільстві можливостями й дотримання при цьому існуючих морально-правових норм» розуміє громадянськість науковець О. Кошоп [6, с. 47].

Узагалі трактування поняття «громадянськість» розглядається в науковій літературі з політичної, психологічної, педагогічної точок зору. Така кількість визначень свідчить про те, що дане поняття є неоднозначним (однак ці визначення схожі за деякими аспектами).

Висновки. Резюмуючи варто зауважити, що тлумачення понять «громадянськість» і «солідаризм» у науково-педагогічній літературі на сучасному етапі є різноплановими. Геополітичні

виклики, з якими стикається українська держава актуалізують детальне дослідження вказаних категорій, зокрема у педагогічній сфері. Категорії «громадянськість» і «солідаризм» є багатограними та по-різному трактуються в різних наукових сферах. Науковці, коментуючи і аналізуючи досліджувані категорії сходяться на думці, що «громадянськість» і «солідаризм» важливі елементи розвитку національних держав з ефективним громадянським суспільством. Необхідно продовжувати дослідження понять громадянськості та солідаризму, у контексті формування громадянської компетентності студентської молоді, при цьому вивчаючи досвід інших країн. Не дивлячись на достатньо активну цікавість науковців та педагогів до визначення досліджуваних понять, проте в контексті розвитку освітньої сфери, дане питання не достатньо досліджене, в цьому і вбачаємо перспективи подальших розвідок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрущенко В., Савельєв В. Освітня політика (огляд порядку денного) [Текст]. Київ : «МП Леся», 2010. 368 с.
2. Амелченко Н. Тематизація та проблематизація солідарності українського суспільства в політичному та інтелектуальному дискурсах. *Українські інтелектуали: погляд із сьогодення*. Збірник статей. Київ : Видавництво «Дельта», 2006. С. 194–205.
3. Вербицька П. В. Організаційно-педагогічні засади громадянської освіти старшокласників: дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Луцьк, 2000. 224 с.
4. Гай-Нижник П. П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні. *Гілея*. : зб. наук. статей. Київ : 2011. № 44 (2). С. 5–24.
5. Завалевський Ю. І. Громадянська освіта і громадянське виховання в закладах освіти: наук.-метод. рекомендації. Чернівці : Букрек, 2004. 47 с.
6. Кошолуп О. Ф. Методологічні засади громадянського виховання учнівської молоді. 2007. № 1 (120). С. 44–50.
7. Моїсєєва Н.І. Ментальність і місцеве самоврядування: взаємозв'язок, проблеми, протиріччя: дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Харків, 2001. 170 с.
8. Олексюк О. Є. Робота куратора-наставника академічної групи з професійного виховання студентської молоді: методичні рекомендації. 2-ге вид., доп. і перероб. Миколаїв: МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2007. 102 с.
9. Політичний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ : Генеза, 1997. 278 с.
10. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довідник / за заг. ред. В. М. Пічі. Київ : Каравела, Львів : Новий світ, 2000, 2002. 480 с.
11. Суспільна солідарність в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення. Аналітична доповідь. /За ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 64 с.
12. Український педагогічний словник / уклад. Гончаренко С. У. Київ : Либідь, 1997. 370 с.
13. Філософія : навч. посіб. Л. Губернський, І. Надольний, В. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного. 6-те вид., випр. і допов. Київ : Вікар, 2006. 455 с.
14. Шестопалюк О. В. Громадянське виховання майбутніх учителів: теоретичні і методичні аспекти: [монографія] / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця : Консоль, 2008. 260 с.